

El catalanisme i els moviments d'emancipació nacional a la resta d'Europa, entre 1885 i 1939

Albert Balcells*

Universitat Autònoma de Barcelona

Rebut 28 setembre 2011 · Acceptat 20 gener 2012

RESUM

La reivindicació de l'autogovern dels catalans sempre estigué atenta al panorama dels moviments d'emancipació nacional a la resta d'Europa. Fou una forma de projecció exterior, de recerca de models estratègics i de solidaritat internacional, encara que només de forma puntual i sense vincles permanents, llevat de la participació catalana al Congrés de les Nacionalitats Europees a partir de 1926. Aquesta organització aplegava minories nacionals, teòricament salvaguardades per la Societat de Nacions. Els límits cronològics d'aquest article van de 1880 a 1939. Els casos dels moviments nacionals irlandès i txec foren els més influents fora del camp ideològic marxista. Als anys trenta del segle xx, la curiositat i l'admiració per la situació de les nacionalitats dins la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques es basà en una imatge idealitzada, que les circumstàncies de la Guerra Civil espanyola de 1936 contribuïren a alimentar.

PARAULES CLAU: nacionalitat, nacions sense Estat, autodeterminació nacional, patriotisme, Catalunya, catalanisme

El catalanisme polític cercà des del principi emmarcar la reivindicació de l'autogovern de Catalunya dins el panorama de les nacionalitats europees sense estat propi. Hi veia una forma de solidaritat internacional i alhora de projecció exterior del propi moviment, i també una manera de cercar models d'estratègia. Es tractava de la internacionalització conscient del nacionalisme català. En aquest article no es parlarà de les relacions del catalanisme amb altres moviments nacionals dins Espanya, com el basc i el galleg, sinó que ens limitarem a les mantingudes amb els moviments exteriors a les fronteres de l'Estat espanyol.

Quatre períodes cal distingir en aquesta temàtica, d'acord amb l'evolució interna del catalanisme polític. El primer va de 1880 a 1901, és a dir, del primer Congrés Catalanista a la primera victòria electoral a Barcelona d'un partit polític catalanista digne d'aquest nom, la Lliga Regionalista de Catalunya. El segon s'estén de 1901 a 1919. Aquest darrer començà amb la gran campanya autonomista catalana que seguí la Primera Guerra Mundial i que acabà en un fracàs per l'oposició majoritària del Parlament espanyol en temps del regnat d'Alfons XIII, i que també va ser el moment en què va néixer la primera organització política independentista catalana, liderada per Francesc Macià,

que electoralment va ser molt minoritària. El tercer període va de 1919 a 1931, amb el canvi de règim a Espanya després de la caiguda de la dictadura del general Primo de Rivera (1923-1930) i amb la creació del primer govern autònom de Catalunya, la Generalitat (1931), presidit per Francesc Macià, que aconseguí l'Estatut d'autonomia de 1932 sota la Segona República espanyola. El quart període va de 1931 a 1939 i comprèn la Guerra Civil espanyola de 1936 a 1939. La dictadura franquista, la Segona Guerra Mundial i la seva postguerra resten fora del camp d'anàlisi d'aquest article i representen una ruptura profunda de la qual Catalunya tot just començaria a sortir a partir de 1976-1977, després de la mort del general Francisco Franco.

La primera plataforma unitària del catalanisme polític fou el Centre Català, fundat el 1882 per Valentí Almirall, un republicà federal decebut, com altres catalans, pel fracàs de l'efímera Primera República espanyola de 1873 i oposat a la recuperació del centralisme absorbent per part de la Restauració monàrquica dels Borbons el 1875. El catalanisme polític volia ser un moviment autonomista —no separatista— i alhora volia ser transversal. Volia organitzar-se al marge de tots els partits polítics espanyols —monàrquics i republicans— i cercar una via política possibilista, sense subordinar l'autonomia de Catalunya a un canvi de règim a Espanya, i això es denominava accidentalisme en matèria de règim polític. També volia superar la lluita entre l'integrisme catòlic i l'anticlericalisme després de les tres guerres civils que havien estat les guer-

* **Adreça de contacte:** Albert Balcells. Departament d'Història Moderna i Contemporània. Universitat Autònoma de Barcelona. Edifici B. 08193 Bellaterra, Cerdanyola del Vallès. Tel. +34 935 811 241.
E-mail: albert.balcells@uab.cat

res carlistes. La darrera tot just havia finalitzat a Catalunya el 1875 amb la desfeta militar dels tradicionalistes antiliberals que s'havien aixecat en armes el 1872.

Els primers eixos de la propaganda del Centre Català foren la reivindicació de l'ús oficial de la llengua catalana en totes les instàncies, especialment a l'escola i a l'Administració de justícia, i la defensa del dret civil català amenaçat d'extinció per la codificació sobre base castellana en el Codi civil espanyol de 1889. Es proposava desenvolupar la consciència de la identitat col·lectiva per mitjà del coneixement de la història, el folklore i el patrimoni natural del país i també a partir de l'excursionisme i del cant coral.

El fet que el catalanisme polític es plantegés quan la literatura catalana assolí ja un primer grau de maduresa i de modernitat explica el sentiment de fraternitat que els catalanistes sentien vers el regionalisme que respirava la literatura occitana amb els felibres. El poeta Frederic Mistral era admirat i conegut a Catalunya. Fins i tot persistiria l'error de creure que el llemosí —sinònim de la llengua d'oc— era la mateixa llengua que la catalana o el seu tronc inicial. Però la cerca de models nacionalistes explícitament polítics féu que aviat decaigués l'interès pels felibres provençals, atès el seu caràcter exclusivament literari, i foren rebutjades a Catalunya les pretensions hegemòniques dels escriptors en llengua d'oc, alhora que desconcertà l'afiliació de Mistral a la Lliga de la Pàtria Francesa. Es mantingué, però, l'atenció de la premsa catalanista envers el regionalisme a la República Francesa amb tendència a sobrevalorar-lo, malgrat la seva poca incidència política. Damunt el catalanisme conservador fou molt considerable, a finals del segle XIX, la influència de l'obra d'Hippolyte Taine i del revisionisme positivista francès envers l'empremta del jacobinisme i el llegat de la Revolució Francesa.

L'EFÍMER INTERÈS PEL MODEL HONGARÈS I L'ADMIRACIÓ MÉS DURADORA PEL MODEL TXEC

Com destacava Valentí Almirall, hi havia repúbliques unificadores i centralistes com la francesa i monarquies federals o confederals com l'austrohongaresa i l'alemanya. Per això no es descartava la possibilitat que la monarquia espanyola pogués seguir un model semblant de monarquia composta, com deia el Memorial de Greuges —*Memòria en defensa dels interessos morals i materials de Catalunya*—, presentat al rei Alfons XII el 1885 per un conjunt heterogeni i ample de proteccionistes industrials, literats de la Renaixença, juristes defensors del dret català i alguns polítics catalans crítics dins del règim.

Després de la desfeta de 1866 davant Prússia, Àustria havia reconegut els drets nacionals d'Hongria en una monarquia dual, que cridà l'atenció dels catalanistes. El misatge autonomista que la Lliga de Catalunya adreçà el 1888 a la reina regent d'Espanya, Maria Cristina —austriaca—, esmentava l'exemple austrohongarès. La diferència de pes de Catalunya dins la monarquia espanyola

en comparació amb el d'Hongria dins l'Imperi austríac invalidava en part el model, però més que per això l'admiració dels catalanistes es reduí pel fet que a Hongria no es reconeixien els drets de les minories eslaves com la croata i l'eslovena o la romanesa de Transsilvània. A més, la resistència eficaç de l'oligarquia hongaresa a la implantació del sufragi universal, introduït a la part occidental de l'Imperi l'any 1907, no donava prestigi democràtic al règim polític d'Hongria als ulls dels catalans.

Aleshores es fixaren en el nacionalisme txec, que pugnavia per una autonomia de Viena malgrat l'oposició de la minoria germànica de Bohèmia. La renaixença literària i cultural txeca era similar a la catalana i fins i tot l'adopció del terme «nacionalisme» per a identificar el catalanisme es degué a la influència txeca. Les relacions del poeta Jacint Verdaguer amb Sisigmund Bouska simbolitzen el component literari del paral·lelisme entre el moviment català i el txec. El 1911, el socialisme txec s'organitzà com a partit independent de l'austriac, cosa inconcebible en el cas del socialisme espanyol. El sentiment nacional s'estenia per igual a totes les classes socials dins Bohèmia i això impressionava els catalanistes.

El 1906, un article aparegut a la revista catalanista *Juventut*, signat per Benet R. Barrios, declarava l'admiració de l'autor pel fet que els txecs, contra totes les dificultats que se'ls oposaven, havien arribat a escolaritzar cent mil nens en la seva llengua i estaven resistint amb èxit la germanització. Praga tenia una universitat txeca i una altra de germànica i dos politècnics públics per a les dues comunitats, mentre que a Espanya el Govern no acceptava l'ensenyament en català i es negava a la creació de càtedres lliures de Literatura, Història i Dret catalans a la Universitat estatal de Barcelona amb l'argument que enlloc l'ensenyament no era bilingüe, una afirmació que l'exemple txec desmentia, com sabien els catalanistes.

Era admirat a Catalunya el moviment Sokol, organització gimnàstica i cultural, alhora patriòtica, interclassista i independent dels partits. Aquesta organització, estesa a les dones i als adolescents, havia estat fundada el 1862 per Miroslav Tyrs i Jindrich Fügner i sumava uns cinc mil Sokols eslaus l'any 1891 i dotze mil el 1907. Abans de la Primera Guerra Mundial, els Sokols es trobaren amb la competència dels clubs gimnàstics socialdemòcrates. A Catalunya, per importants que fossin els centres excursionistes en la difusió de la consciència nacional catalana, estaven molt lluny de representar quelcom de l'envergadura del moviment Sokol (falcó) txec. La difusió de la música de compositors txecs tan famosos com Smetana i Dvorák incrementava el prestigi txec. Fins al 1914 predominà l'autonomisme sobre l'independentisme dins el moviment nacional txec i això incrementava el paral·lelisme amb el català. En el període d'entreguerres, amb la independència de Txecoslovàquia, creixeria l'admiració dels catalanistes.¹ Però ara cal tornar al segle XIX.

EL MODEL AUTONOMISTA I PARLAMENTARI IRLANDÈS I EL MISSATGE CATALÀ A PARNELL L'ANY 1886

El 1886, Charles Stewart Parnell semblava estar a punt d'aconseguir del parlament britànic un Home Rule per a Irlanda per decisió del primer ministre liberal Gladstone. Per als catalanistes que volien constituir un partit parlamentari, l'irlandès era un model molt vàlid. Per als catalanistes catòlics més tradicionalistes, resultava atractiu el pes de la identitat catòlica en la identitat nacional irlandesa, igual que en la polonesa. Per als catalanistes d'esquerra —com Josep Narcís Roca i Farreras—, el moviment nacionalista irlandès era un exemple perquè associava la reforma agrària —propugnada per la Land Ligue— i els interessos socials populars a la causa nacional, un element considerat bàsic per al triomf futur del catalanisme polític i que li mancava en aquell moment.

El periòdic catalanista *L'Arc de Sant Martí* féu una crida a signar un missatge de felicitació a Parnell l'any 1886 i el 1887 publicà un número extraordinari titulat *Catalunya a Irlanda*. Foren 2.886 les adhesions individuals, que arribaren a les 6.000 el 1887.² Sorpren l'ampli ventall social que representaven: 272 signants s'identificaven com a obrers i la suma dels treballadors assalariats i els artesans autònoms arribava al 38 % del total.

El Home Rule per a Irlanda no s'aprovà aleshores a causa de l'oposició no sols dels conservadors anglesos i dels orangistes unionistes de l'Ulster, sinó fins i tot per l'oposició d'una part del mateix partit liberal en el govern. Però l'interès pel cas irlandès no va decaure a Catalunya. El nacionalisme irlandès era més arrelat i estès que el català, però, en canvi, la llengua pròpia, el gaèlic, retrocedia davant l'anglès sense una renaixença literària de l'envergadura de la que tenia lloc amb la llengua catalana. Irlanda era un país poc desenvolupat econòmicament i d'emigració, al revés que Catalunya, que comptava amb una indústria desenvolupada i atreia immigrants.

EL MISSATGE A JORDI I, REI DELS HEL·LENS, DE 1897 I EL MISSATGE ALS FINLANDESOS DE 1899

El 1897, el rei de Grècia va enviar una expedició d'ajuda als grecs de Creta, aixecats contra el domini turc. Es trobà aïllat per l'actitud de les grans potències. Trenta-quatre destacades personalitats intel·lectuals i polítiques catalanistes van signar un manifest de solidaritat amb l'irredemptisme grec i el missatge va ser entregat al cònsol de Grècia a Barcelona. La iniciativa va ser promoguda per la Unió Catalanista. El paràgraf més subversiu del missatge deia que, si Catalunya tingués vot en el concert dels pobles, es posaria al costat dels grecs perquè «massa ha tingut de saber, per desgràcia nostra, lo que és una dominació estranya, pera no aburdir-la sempre més y a tot arreu ahont sia, tant si ve de turchs com de cristians». L'Orfeo Català i la coral Catalunya Nova clogueren l'acte amb els

seus cants. Divuit periòdics i vint-i-vuit entitats catalanistes s'adheriren a l'acte. Alguns diaris europeus donaren notícia del fet.³

El 1895 havia començat la segona insurrecció cubana contra la dominació espanyola, seguida l'any següent per la primera revolta filipina. Al mateix temps, l'ambient estava crispat per les bombes anarquistes que esclataren a Barcelona entre 1893 i 1896 en un procés que culminà el 1897 amb l'execució de cinc obrers anarquistes i nombroses penes de presó i de desterrament. En aquest context desaparegué la tolerància del Govern espanyol envers el catalanisme i es desencadenà la primera repressió contra aquest. Els periòdics catalanistes *La Renaixença* i *Lo Regionalista* van ser suspesos, com també ho fou un acte del Centre Català de Sabadell sobre el cas de Creta. Només els federals republicans, que encapçalava Vallès i Ribot, declararen la seva solidaritat amb els catalanistes, insistint en la similitud d'objectius entre ells i els catalanistes.

Cal afegir el punt de vista crític que tenien els portaveus catalanistes —igual que la major part dels republicans federals— en relació amb la Guerra de Cuba i la resistència a deixar-se portar per l'ofuscació espanyolista que no va saber evitar la guerra amb els Estats Units, que acabà desastrosament per a Espanya el 1898. Un any abans, el 1897, quan el Govern espanyol concedí a Cuba una autonomia, els catalanistes hi van veure un precedent encoratjador per a la seva causa, però era massa tard i la separació de Cuba arribà de la mà de la intervenció nord-americana.

La Polònia màrtir i trossejada entre tres potències desvetllava la simpatia de la premsa catalanista, que censurava la política alemanya de germanització. Per als regionalistes catòlics catalans, el patriotisme polonès tenia el valor afegit del seu ingredient religiós. Però el cas polonès era massa allunyat de les circumstàncies catalanes per a subministrar una referència útil.

El missatge als finlandesos va ser el darrer que la Unió Catalanista adreçà el juny de 1899 per a donar suport a la causa d'un poble europeu abans del canvi de segle. Vint associacions i quinze periòdics adherits a la Unió Catalanista el van subscriure. El missatge va ser traduït al finès per un suec resident a Barcelona per a ser publicat a la premsa finlandesa, fet que desconeixem si efectivament es va produir.

El missatge català de 1899 als finlandesos contenia un passatge similar al que s'havia adreçat al rei de Grècia: «Els catalans, que també vivim com vosaltres sotmesos al jou d'una dominació estranya, que igual que Finlàndia som diferents del estat à quin nos ha tocat anar adscrits, al sentir vostres planys nos havem extremat; al pensar que també vostra pàtria es esclava, que també viu baix lo poder del més fort, lo més barbre sempre, may lo més avansat.»

Finlàndia havia passat de mans de Suècia a les de Rússia el 1809, però havia conservat una amplíssima autonomia. La identitat cultural finlandesa s'havia anat afermant al llarg del segle XIX enfront de la influència cultural sueca, fins aleshores predominant. Però el 1899 el tsar Nicolau II privà la dieta finlandesa del poder legislatiu, dissolgué

l'Exèrcit finlandès i imposà el rus com a llengua oficial. Aprofitant la Revolució Russa de 1905, arran de la desfeta davant el Japó, els finlandesos recuperaren les llibertats perdudes el 1899 i la dieta votà una constitució amb una cambra única en lloc de l'existent, que estava dividida en quatre estaments. També implantaren el sufragi universal masculí, estès a les dones el 1906. Un cop refet el tsarisme de les concessions al moviment revolucionari de 1905, les llibertats finlandeses van ser transgredides. Amb la revolució bolxevic de 1917 arribà la independència de Finlàndia, però acompanyada d'una guerra civil en la qual els bolxevics russos donaren suport als «rojos» i els alemanys als «blancs», que foren els vencedors. L'armistici de 1918 comportà la independència definitiva de Finlàndia enmig d'una dura repressió dretana després dels tres mesos de guerra civil. Però el 1919 el país es donà un règim republicà liberal en què els socialdemòcrates arribarien al govern el 1926.

La Unió Catalanista adreçà un altre missatge de solidaritat al president de la República del Transvaal, Kruger, durant la guerra dels bòers contra els anglesos (1899-1902). Aquest missatge fou presentat el novembre de 1900 pels delegats de la Unió Catalanista a París. Els bòers del sud d'Àfrica no servien de model als catalanistes com els podien servir les nacionalitats històriques europees, però els *voortrekkers*, descendents d'holandesos, van merèixer la simpatia d'un sector d'opinió a Catalunya com a altres llocs d'Europa. L'imperialisme britànic percebé el seu aïllament i la desaprovació europea. La victòria li resultà molt més costosa del que havia previst. Més tard, alguns catalanistes destacarien la prudència britànica del tracte autonomista prestat als vençuts blancs, malgrat la segregació racial que caracteritzaria per molt de temps la Unió Sud-africana, més tard República.

Els missatges de suport a irlandesos, grecs de Creta, finlandesos i bòers no donaren lloc a unes relacions formals amb aquests moviments, sinó que es formularen en clau interna catalana. L'atenció que es prestava a Catalunya als moviments nacionals coetanis estava destinada a demostrar que el catalanisme se situava en un context europeu que s'associava a la modernitat més que no pas al record del passat.⁴

L'ADMIRACIÓ PER LA SEPARACIÓ INCRUENTA DE NORUEGA EL 1905

El catalanisme ja estava a punt de convertir-se en un moviment de masses abans de la gran victòria de la coalició electoral de la Solidaritat Catalana el 1907 quan es produí molt lluny de Catalunya, en tots els sentits, la separació incruenta de Noruega i Suècia el 1905. Noruega pertanyia des del 1815 al rei de Suècia, després d'haver estat dependent de Dinamarca. Es tractava en realitat d'una monarquia dual. Només la persona del sobirà i la política exterior eren comunes. Noruega gaudia d'una amplíssima autonomia, alhora que la seva marina mercant i la seva

indústria creixien al mateix temps que progressaven els drets polítics dels seus ciutadans, que el 1898 aconseguien el sufragi universal, estès a les dones el 1907.

El Govern suec tractà de fer prevaler els interessos de Suècia per damunt dels noruecs i el juny de 1905 l'Storting o parlament de Noruega proclamà la separació de Suècia. El príncep Carles de Dinamarca esdevingué rei de Noruega, sense que Suècia intentés recuperar-ne el domini per les armes. Aquest exemple escandinau tan excepcional d'independència sense guerra colpí l'opinió catalana, que ja estava predisposada a la simpatia envers Noruega perquè admirava el teatre d'Ibsen i de Björnson i coneixia la música de Grieg. El prestigi cultural exterior d'un país petit, encara que tan diferent de Catalunya, amb una renaixença de la literatura en la llengua popular durant el segle XIX, acompanyada de l'empenta econòmica i del desenvolupament democràtic, constituïren un punt de reflexió encara que el marc no tingués cap similitud amb el de Catalunya.

Aquesta vegada no calgué cap manifest de solidaritat amb els noruecs triomfants. Eugeni d'Ors, l'intel·lectual que seria el més influent del nou corrent cultural català que ell batejà com a Noucentisme, va publicar el juliol de 1905 al diari nacionalista republicà *El Poble Català* un article paradoxal titulat «Noruega imperialista». En aquell temps, l'imperialisme europeu no s'havia vist impugnats com ho va ser cada vegada més a partir de la Primera Guerra Mundial. Fins i tot la III República Francesa, model democràtic de l'esquerra catalanista, era colonialista i encara havia d'incrementar els seus dominis amb el protectorat del Marroc el 1911.

Alguns intel·lectuals catalanistes volien articular el nacionalisme català amb l'imperialisme com a forma d'universalització ideològica. L'imperialisme era sinònim d'intervenció política exterior i de superació de l'individualisme liberal. Es volia evitar el perill del localisme, encara que el catalanisme sempre havia representat europeïtzació i no tancament. Noruega era només un pretext per a contrarestar les tendències separatistes dins del catalanisme. Deia Ors: «Els petits pobles als qui la consciència d'una missió a cumplir fa l'ànima gran —Noruega, Catalunya— aspiren també a l'Imperialisme. Tots treballen per la Reconstrucció de la Ciutat, intentant fer-se hereus del patrimoni opulentíssim de la Mare Roma.» Hi havia una crítica del nacionalisme com a regionalisme disgregador. I Eugeni d'Ors acabava de desenfocar la realitat dient que l'ideal de Noruega no era «una Noruega feliç sinó una Escandinàvia forta. La independència de Noruega és un pas per a la reconstrucció de l'Escandinàvia [...] Prússia va crear l'actual Imperi germànic; Noruega serà la Prússia de la futura Escandinàvia».⁵

Enric Prat de la Riba, el definidor del nacionalisme català amb el seu llibre de 1906, *La Nacionalitat Catalana*, intentà integrar l'imperialisme com a fase de plenitud de qualsevol nacionalisme. Però la traducció pràctica que extreia d'aquesta concessió a l'esperit del temps era l'intervencionisme catalanista en la política espanyola,⁶ tot afegint-hi el vell ideal iberista, però de forma inoperant

perquè no anava acompanyat de relacions polítiques amb Portugal en aquesta direcció. Era el mite d'una unificació ibèrica proposat a l'Espanya castellana per a compensar l'autonomia de Catalunya, però sense comptar en realitat amb Portugal, encara que sobre la base d'una hipòtesi improbable que aquest s'integraria voluntàriament en una federació ibèrica amb la garantia de Catalunya i el País Basc com a entitats autònomes. Prat de la Riba acabava el seu llibre amb un paràgraf ple de fantasia, en el qual s'allunyava per un moment del realisme que sempre el caracteritzà: «Allavors serà hora de treballar per reunir els pobles ibèrics, de Lisboa al Roine, dintre d'un sol Estat, d'un sol Imperi; i si les nacionalitats espanyoles renixentes saben fer triomfar aquest ideal, saben imposar-lo com la Prússia d'en Bismarck va imposar l'ideal de l'imperialisme germànic, podrà la nova Ibèria enlairar-se al grau suprem de l'imperialisme: podrà intervenir activament en el govern del món amb les altres potències mundials, podrà altra vegada expansionar-se sobre les terres barbres i servir els alts interessos de la humanitat guiant cap a la civilització els pobles endarrerits i incultes.»

Prat de la Riba esdevingué president de la Diputació provincial de Barcelona en virtut de la victòria electoral de la Solidaritat Catalana el 1907 i, set anys després, fou elegit president fundador de la Mancomunitat de Catalunya, federació de les quatre diputacions catalanes de Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona. Però aquest organisme regional no arribà a assolir per a Catalunya un estatut d'autonomia. Prat de la Riba morí el 1917 i la seva desaparició prematura afavoriria la unanimitat de l'elogi de la seva figura, que en vida havia rebut les crítiques de l'esquerra catalanista.

L'IDEAL D'UNA SOLIDARITAT INTERNACIONAL DE NACIONALITATS EUROPEES SOTMESES: DOMÈNEC MARTÍ I JULIÀ

L'antítesi existent entre un moviment nacional d'alliberament i l'imperialisme continuava sent molt clara als ulls d'un nacionalista català radical com Domènec Martí i Julià, el president de la Unió Catalanista des del 1903. Aquesta confederació d'entitats patriòtiques, fundada el 1891, havia quedat com a federació apolítica transversal i aspirava a jugar el paper d'instància matriu unitària del catalanisme polític, encara que es trobava de fet marginada tant per la dreta com l'esquerra parlamentàries del nacionalisme català. Martí i Julià continuava vinculat a una visió naturalista i positivista del catalanisme, lluny de mites desorientadors com el de l'imperialisme. Procedia del federalisme republicà i experimentava vivament la necessitat de vincular el nacionalisme català amb el reformisme social, per tal que el catalanisme guanyés una base popular majoritària.

Davant la introducció de l'imperialisme dins la teorització nacionalista catalana, Martí i Julià deia: «L'imperialisme moderníssim no és altre que l'individualisme nietz-

schenià aplicat als organismes col·lectius.» Martí i Julià repudiava el vitalisme irracional influït per Nietzsche. Lligant nacionalisme i emancipació, considerava incompatible el nacionalisme amb l'imperialisme, mite que li semblava patètic en ser aplicat a una nacionalitat sotmesa com la catalana: «L'imperialisme és una concepció manicomial exclaustrada; el nacionalisme és la vida plena de la naturalesa», declarava a la revista *Juventut* el febrer de 1905, en resposta a Eugeni d'Ors.

Martí i Julià ja havia escrit el 1901 que la «pàtria universal» era una pàtria única i resultava una regressió perquè la llei de la vida era la diferenciació i l'evolució no uniformista. Al mateix article ja havia expressat el seu antiimperialisme: «No volem que se civilitzi ningú, o, millor dit, que s'esclavitz i anorreï cap poble, ni als pobles més endarrerits, per l'acció dels barbres blancs.»⁷ I insistia el 1906: «El veritable universalisme és el que no exigeix renúncies a ningú [...] el que no accepta accions imperialistes ni per a universalitzar; el contrari de la colonització, però defensor de l'escampament universal del progrés i de la civilització.» Coherent amb aquest pensament, Martí i Julià, nacionalista català radical, era contrari a la Guerra del Marroc per a sotmetre el nord d'aquell regne al protectorat espanyol.

El gener de 1914, Martí i Julià declarava que la socialització de la riquesa era la condició de la socialització de la pàtria i que només així la pàtria seria de tots. El 1915 afirmava que sense socialisme no hi podria haver emancipació nacional i que sense aquesta emancipació nacional el socialisme era només una negació. Martí i Julià considerava que els nacionalistes havien de ser socialistes per patriotisme i que els socialistes havien de lluitar per l'emancipació de les nacionalitats oprimides per a ser veritablement internacionals. Els uns i els altres havien d'anar contra els imperialismes que havien desencadenat la guerra mundial. Si l'internacionalisme socialista no havia estat capaç d'impedir la Gran Guerra era perquè no era veritablement internacionalista, sinó només interestatalista.

Com que a partir de 1914 l'esquerra catalanista havia entrat en un període de retrocés i la dreta catalanista havia esdevingut electoralment hegemònica a Catalunya, Martí i Julià considerava necessari convertir la Unió Catalanista en un partit socialdemòcrata nacionalista català. Fracassà completament en l'intent. Morí el 1917. Però el seu pensament tingué influència posterior. En el seu moment va ser una veu clamant en el desert. Era aliè al socialisme espanyol, molt minoritari a Catalunya i que estava divorciat del catalanisme. Martí i Julià encara estava més lluny del sindicalisme majoritari de Catalunya, dominat pels anarcosindicalistes, igualment indiferents envers el moviment catalanista.

Quan un antic col·laborador de Martí i Julià, Manuel Serra i Moret, fundador amb altres de la Unió Socialista de Catalunya el 1923, va prologar, l'any 1930, la traducció al català del *Manifest Comunista* de Marx i Engels de 1848, va advertir que l'afirmació que els proletaris no tenen pàtria no vol dir que no n'hagin de tenir i que no l'arribin a tenir.⁸ Serra i Moret proposava un socialisme català orga-

nitzativament autònom del Partido Socialista Obrero Español (PSOE) i compromès amb la causa de l'autonomia de Catalunya. El seu ideal era la participació catalana directa a la Internacional Socialista, cosa que aquesta no hauria admès. Era una aspiració al reconeixement internacional de la nacionalitat catalana que el 1936 tindria una realització, encara que problemàtica, en relació amb la Internacional Comunista.

LA HISTÒRIA DELS MOVIMENTS NACIONALISTES D'ANTONI ROVIRA I VIRGILI, 1912-1914

L'esforç més notable per a situar les reivindicacions nacionals catalanes en el context contemporani europeu va ser la *Història dels moviments nacionalistes*, obra d'Antoni Rovira i Virgili (1882-1949). Era aleshores periodista del diari *El Poble Català*. Ell era nacionalista català republicà i d'esquerra i esdevindria un dels principals ideòlegs d'aquest corrent amb llibres com *Nacionalisme i federalisme* (1917). La Universitat de Tarragona, quan es constituí el 1991, prengué el nom de Rovira i Virgili, natural d'aquella ciutat. El primer volum de la història dels moviments nacionalistes de Rovira i Virgili es publicà el 1912 i estava dedicat a Finlàndia, Polònia, Lituània, Ucraïna, Slesvig, Alsàcia-Lorena i Flandes. Al segon volum, aparegut el 1913, parlava de Bohèmia, Eslovàquia, Trieste i Trentino, Croàcia, Hongria i Transsilvània. El tercer volum, publicat el juliol de 1914, tractava d'Albània, l'Epir, Creta, Macedònia, la Vella Sèrbia i Armènia i dels conflictes d'interessos entre Àustria, Itàlia i l'Imperi turc als Balcans. Aquest darrer volum acaba amb els casos d'Irlanda, Bascònia i Catalunya, de manera que tota la panoràmica internacional que presentava acabava amb una síntesi del catalanisme.

A l'Estat espanyol només aparegué, abans de 1914, un altre llibre, menys complet, sobre la mateixa problemàtica, el del nacionalista basc Luis de Elizalde: *Países y razas. Las aspiraciones nacionalistas en diversos pueblos (1913-1914)*, reeditat el 1999. La manca d'una obra similar a la de Rovira i Virgili al mercat espanyol explica la seva traducció al castellà per l'editorial barcelonina Minerva el 1919, en un sol volum i amb una breu actualització dels fets fins a principis d'aquell any. Una segona edició facsímil de la versió castellana de l'obra de Rovira i Virgili aparegué el 1980 a càrrec de l'editorial Hacer. La segona edició catalana es publicà el 2008 a Barcelona per iniciativa de l'editorial Base, amb un epíleg de Xavier Ferré Trill i amb el suport del Centre d'Història Contemporània de Catalunya de la Generalitat.

El 1912, el prologuista de l'obra de Rovira i Virgili fou el jurista, economista i polític Pere Coromines, líder del partit en què militava aleshores Rovira: la Unió Federal Nacionalista Republicana. Coromines destacava dues conclusions d'una obra que volia ser descriptiva i sense teorització. La primera era que calia evitar generalitzar criteris de definició de les nacionalitats, atès que cada una evolu-

cionava de manera específica. La segona conclusió era que «l'episodi dramàtic de les nacionalitats forma part de l'evolució de l'Estat a Europa». Coromines advertia que s'havia passat dels drets del ciutadà als drets de les nacions. El fil conductor del treball de Rovira, com del de Prat de la Riba, era la distinció entre pàtria i estat, entre una realitat sociocultural i una estructura política.

Rovira i Virgili veia en el federalisme la solució dels problemes de les nacionalitats sotmeses i afirmava que depèn de la política de l'estat dominador que un moviment nacionalista esdevingui separatista. I certament abans de l'esclat de la Primera Guerra Mundial encara predominava en el nacionalisme irlandès i en el txec un autonomisme per via parlamentària i negociada, que només donà pas a l'independentisme amb la Gran Guerra i davant la inviabilitat política d'una autonomia sense violència. Fins a l'esclat de la Primera Guerra Mundial, el futur president de la República de Txecoslovàquia, el professor Masaryk, era autonomista i no separatista.

Rovira i Virgili observava que abans de 1914 els txecs no estaven interessats en la desintegració de l'Imperi austrohongarès perquè temien l'absorció de Bohèmia per Alemanya amb l'ajut de la minoria germànica del seu país. Abans, per tant, de la Primera Guerra Mundial ja es podia témer allò que Hitler imposaria vint-i-cinc anys més tard, la submissió de Bohèmia i Moràvia i la segregació d'Eslovàquia, fets preliminars del desencadenament de la Segona Guerra Mundial el 1939.

LA GUERRA DE LES NACIONS

Aquest fou el títol que Rovira i Virgili donà al seu llibre sobre la Primera Guerra Mundial, els cinc volums del qual aparegueren entre 1916 i 1925. Certament la Gran Guerra va començar arran del magnicidi de Sarajevo, en una Bòsnia en mans d'Àustria des de 1908, un país situat al centre de la pugna de les nacionalitats i els estats balcànics, que ja estaven en guerra des de 1912. La invasió de Sèrbia per Àustria i de la Bèlgica neutral per Alemanya indignaren els catalanistes d'esquerra, que es manifestaren francòfils decidits.⁹

Una posició més complexa va ser la que inspirà el neutralisme actiu del Manifest dels Amics de la Unitat Moral d'Europa, redactat per Eugeni d'Ors i subscrit per un nombre significatiu d'intel·lectuals catalanistes d'ideologia molt diversa, des de conservadors com Miquel dels Sants Oliver o Ramon Rucabado fins a esquerrans com Andreu Nin, Rafael Campalans o Salvat-Papasseit. Publicat el desembre de 1914, repudiava la guerra com a «guerra civil europea», de la qual calia que sortís una conciliació dels valors que representaven França i Alemanya per a una unitat europea regenerada pel mediterranisme clàssic. De la guerra havia de sorgir la conjugació de la llibertat amb l'autoritat, de la democràcia amb l'Estat fort i interventor. La versió francesa del manifest català dels Amics de la Unitat Moral d'Europa va ser publicada per Romain

Rolland al *Journal de Genève* el 9 de gener de 1915, un fet que li donà relleu internacional. El manifest va ser combatut tant des de França com des d'Alemanya, i també dins de Catalunya.¹⁰

Els nacionalistes radicals catalans van voler creure que una victòria dels aliats comportaria l'emancipació de les nacionalitats europees oprimides, mentre que el partit catalanista moderat, que tenia la presidència de la Mancomunitat de Catalunya, compartí majoritàriament el neutralisme que mantingueren els governs espanyols del període malgrat que la guerra submarina indiscriminada, declarada per Alemanya, afectà la marina mercant espanyola. El mariscal Joffre, el cap militar de l'Exèrcit francès a la batalla del Marne, va ser convertit per la propaganda catalanista en un heroi català perquè era rossellonès. Un grup d'intel·lectuals catalanistes de diverses orientacions polítiques visità Perpinyà el febrer de 1916 per a testimoniar als rossellonesos, a la Catalunya Nord, la seva solidaritat en la mesura que formaven part de l'Estat francès en guerra amb Alemanya.¹¹

L'error de l'esquerra nacionalista catalana va ser creure que les potències aliades eren contràries a l'Espanya d'Alfons XIII i partidàries de la democratització del país, mentre que la diplomàcia anglesa i francesa estigué en contra de l'agitació antimonàrquica de l'estiu de 1917 a Espanya, un regne al qual consideraven dins la seva àrea d'influència i fora de tota possibilitat d'anar al costat d'Alemanya.

A la legió estrangera de França lluitaren gairebé un miler de voluntaris catalans, una xifra inferior a la llegendària que circulà aleshores de dotze mil, però comparable a la dels italians garibaldins, a la dels polonesos i a la dels txecs i molt alta dins el total de dos mil cinc-cents voluntaris procedents de tot l'Estat espanyol. Dirigents de la Unió Catalanista van crear el Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans.¹² El nucli més nacionalista d'aquells voluntaris va considerar-se la representació vàlida de Catalunya a l'hora de la conferència de pau a París. Els catorze punts del president nord-americà Wilson, que havien justificat la intervenció dels Estats Units a la guerra a partir de 1917, semblaven confirmar aquelles esperances en la mesura que incloïen el dret d'autodeterminació de les nacionalitats. Wilson va ser per un instant una figura popular i venerada pels catalanistes.

A París es va formar un comitè nacional català que volia imitar l'exemple txec per assolir el suport dels aliats, però no tingué cap influència. L'èxit txec desvetllà molt d'interès. Tomás Masaryk s'havia exiliat a París i aconseguí finalment el suport dels governs aliats. Fou el primer president de la República de Txecoslovàquia. Presoners i desertors txecs lluitaren com a voluntaris al costat dels russos durant la Primera Guerra Mundial. Allí anà Masaryk fins a la revolució bolxevic. El 1918, la legió txecoslovaca hagué de travessar tot Sibèria en lluita amb els bolxevics que havien donat l'ordre de desarmar-la. Això anava en contra de l'acord pactat amb els aliats abans de la pau per separat amb Alemanya, segons el qual els txecs s'havien de traslladar al front francès.

Quan es produí l'armistici i moltes nacionalitats europees obtingueren la independència, semblava que havia arribat el moment més propici perquè Catalunya aconseguís del Govern espanyol una autonomia negociada. Però el projecte d'estatut d'autonomia elaborat pels parlamentaris catalans i la Mancomunitat de Catalunya a Barcelona el gener de 1919 va ser rebutjat al parlament espanyol, malgrat la moderació del text.¹³ Al mateix temps, a París, la qüestió catalana no va ser admesa pels aliats vencedors a l'ordre del dia de la conferència de pau.

A continuació d'aquest fracàs polític començava a la Catalunya industrial una lluita de classes molt dura amb la proliferació d'atemptats socials, que s'havien iniciat abans. Foren, a Barcelona, els anys del pistolisme. També apareixia, el 1919, la primera organització política independentista catalana, liderada pel diputat Francesc Macià, que inicialment tingué poc èxit electoral.¹⁴ La succeiria Estat Català el 1922, amb Macià de màxim dirigent i amb una estructura paramilitar. A finals de 1918 s'havia inventat la bandera independentista catalana, que, a les quatre barres roges horitzontals sobre fons daurat de la bandera catalana tradicional, hi afegí el triangle blau i l'estel solitari al mig, inspirada en la cubana i la nord-americana.¹⁵

LA RESSONÀNCIA DE LA REVOLTA IRLANDESA

La Cambra dels Comuns votà el Home Rule irlandès el 1912, però el veto suspensiu de la Cambra dels Lords encara l'endarrerí dos anys mentre els orangistes unionistes de l'Ulster s'armaven per a oposar-se a dependre d'un govern autònom de Dublín. El 1914, la guerra serví de justificant per a ajornar l'autonomia d'Irlanda. La revolta del Sinn Féin la Pasqua de 1916 a Dublín va ser esclafada amb afusellaments, empresonaments i desterraments. La crida a files dels irlandesos per a lluitar a Europa accentuà el malestar. La confiança dels catalanistes que la victòria aliada afavoriria les nacionalitats sotmeses portà a deplorar la fracassada revolta dels sinnfeiners a Dublín el 1916 perquè podia beneficiar Alemanya. Però també van condemnar els afusellaments per part de l'Exèrcit anglès. Aquesta posició va ser formulada per Rovira i Virgili.

A les eleccions de 1918, al final de la guerra, el Sinn Féin, fins aleshores parlamentàriament minoritari, aconseguí setanta-tres dels cent cinc escons irlandesos a la Cambra dels Comuns, mentre que els autonomistes nacionalistes només en treien sis i els unionistes, vint-i-sis. Els diputats del Sinn Féin refusaren anar a Londres i es constituïren en parlament independent —Dáil— a Dublín, i nomenaren Eamon de Valera president de la República d'Irlanda.¹⁶ El 4 de febrer de 1919, el diputat català autonomista Pere Rahola advertia a les Corts de Madrid que la intransigència espanyola en contra de la demanda d'autonomia de Catalunya hi podia conduir al predomini de l'independentisme com a Irlanda, després del fracàs de l'autonomisme: «Allí han ganado los que quieren ir solos»,

en al·lusió al Sinn Féin i a la traducció del terme al castellà. La Gran Bretanya, col·locada en una posició incòmoda a la conferència de pau, prometé que resoldria la qüestió irlandesa, que teòricament podia considerar-se inclosa en els punts del president Wilson i tenia el suport dels irlandesos dels Estats Units. Però quan acabà la conferència de pau, començà la repressió a Irlanda amb una guerra d'independència que desacreditava Anglaterra als ulls dels catalanistes radicals aliadòfils, que ja estaven prou decebuts perquè les grans potències vencedores havien rebutjat incloure la qüestió catalana entre les de les nacionalitats a emancipar en la conferència de Versalles.

El fet que més ressonància tingué a Catalunya va ser la mort per inanició del batlle de Cork, Terence MacSwiney, el 25 d'octubre de 1920, a la presó anglesa on ell s'havia declarat en vaga de fam durant setanta-tres dies. Era un catòlic practicant i el seu martiri desvetllà la simpatia dels mitjans catòlics catalanistes, sobretot després que els bisbes d'Irlanda s'haguessin solidaritzat amb MacSwiney. El president de la Diputació de Barcelona, Vallès i Pujals, envià un missatge a Lloyd George demanant l'excarceració del batlle de Cork i la llibertat d'Irlanda. Missatges semblants enviaren a Londres la Unió Catalanista i el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI), la més gran associació dels treballadors dels comerços i les oficines de Barcelona.

El batlle de Nova York, que havia demanat la llibertat de MacSwiney, ordenà que a la ciutat nord-americana les banderes onegessin a mig pal. A diverses poblacions de Catalunya es van celebrar funerals pel batlle de Cork i es publicaren números monogràfics de revistes dedicats a Irlanda.¹⁷ Malgrat les simpaties pel cas d'Irlanda per part de l'autonomisme català conservador, aquell era un model contrari a la via parlamentària i gradualista que el partit catalanista majoritari assumia, encara que aquesta proposta, de moment, es trobava bloquejada dins la monarquia espanyola. La via insurreccional irlandesa només lligava amb el nou grup independentista Estat Català, organitzat paramilitarment el 1922 i encapçalat pel diputat Francesc Macià.

Quan la mort del batlle de Cork commogué l'opinió catalanista encara no havia esclatat la guerra fratricida entre els mateixos nacionalistes irlandesos. Fou una guerra civil entre els qui acceptaren a Londres, el desembre de 1921, la separació de l'Ulster i algunes limitacions per a la Irlanda lliure i els qui no les acceptaven, com De Valera. La guerra civil entre irlandesos causà més morts que l'anterior angloirlandesa, fins i tot va acabar amb la vida de dirigents nacionalistes de la categoria de Michael Collins i durà fins al maig de 1923.

Al mateix temps, la violència de la lluita de classes a Catalunya no permetia refer cap front autonomista i el bloqueig polític existent facilità extraordinàriament el cop d'estat a Barcelona del general Miguel Primo Rivera, capità general de Catalunya, el setembre de 1923. El catalanisme fou perseguit i la Mancomunitat de Catalunya fou liquidada, de manera que el separatisme insurreccional es trobà justificat per la frustració de la via legal autonomista.¹⁸

Macià, exiliat a París, conspirà contra la dictadura espanyola comptant amb donatius dels catalans d'Amèrica —una altra similitud amb l'exemple irlandès— i preparà una expedició armada que havia de travessar els Pirineus.

Però, al mateix temps, els catalanistes més moderats, que no creien en la via armada, posaren en marxa una acció paradiplomàtica al voltant de la Societat de Nacions amb seu a Ginebra, presentant el cas de Catalunya com el d'una de les minories nacionals els drets de les quals la Societat de Nacions s'havia compromès a defensar. La via insurreccional irlandesa era rebutjada per aquest sector.¹⁹

AL VOLTANT DE LA SOCIETAT DE NACIONS I LA PARTICIPACIÓ AL CONGRÉS DE LES NACIONALITATS EUROPEES

En realitat, el cas català no corresponia al de les minories nacionals. Aquestes eren les que pertanyien a un estat dominat per una altra nacionalitat, per exemple el cas dels alemanys a Polònia. Els drets d'aquestes minories nacionals havien de ser defensats per la Societat de Nacions per tal d'evitar conflictes que poguessin ser causa d'una altra guerra. El cas dels catalans era el d'una nacionalitat minoritzada en el seu propi i únic territori per un Estat, l'espanyol, que negava el dret de la llengua dels naturals al seu ensenyament i al seu ús davant dels tribunals. L'apel·lació a la Societat de Nacions comportava, però, presentar el cas català com a similar al de les minories nacionals i era una manera de projectar internacionalment el plet català. Però el poble català no estava inclòs entre les minories nacionals protegides pels tractats de pau.

El 24 d'abril de 1924, Manuel Massó i Llorens, amb el suport d'onze diputats més del grup Acció Catalana, dipositava a Ginebra una *Apel·lació a favor de Catalunya*, adreçada a la Societat de Nacions. La necessitat d'una actiua propaganda a l'estranger ja havia estat defensada per Joan Estelrich, el març de 1920, amb *La valoració internacional de Catalunya*. Estelrich estava al servei de Francesc Cambó, que era dirigent de la Lliga Regionalista de Catalunya, havia estat ministre del Govern espanyol el 1918 i el 1921 i havia esdevingut feia poc milionari i mecenes. Durant la dictadura del general Primo de Rivera, l'activitat d'aquests agents del catalanisme a l'exterior penetrava a dues associacions internacionals que eren externes a la Societat de Nacions, però que aquesta no podia ignorar: la Unió Internacional de les Associacions per a la Societat de Nacions, amb seu a Brussel·les, i el Congrés de les Nacionalitats Europees, que precisament agrupava les minories nacionals. Aquesta segona, constituïda el 1925, tingué la seu a Viena a partir del 1927.²⁰

Les possibilitats de l'activitat paradiplomàtica de Joan Estelrich, Lluís Nicolau d'Olwer, Alfons Maseras i altres agents catalanistes s'incrementaren quan l'Espanya de Primo de Rivera abandonà la Societat de Nacions a començament de 1926 com a protesta en no ser atesa la seva demanda d'ocupar un lloc fix al seu consell executiu. Els

catalanistes no aconseguiren res a la Unió Internacional d'Associacions per a la Societat de Nacions, però sí al Congrés de Nacionalitats Europees, que estava presidit pel baltoalemany i diputat d'Estònia Ewald Ammende. Una delegació catalana assistí al segon Congrés de les Nacionalitats el 1926. Deixaren clar que acceptaven els principis del congrés, que eren idèntics als de la Societat de Nacions, encara que aquesta, a la pràctica, es mostrava poc disposada a imposar-ne l'aplicació. Però els delegats catalans també advertiren que no renunciaven al dret d'autogovern de Catalunya, que anava més lluny que els drets reconeguts a les minories nacionals. El jurista Francesc Maspons i Anglasesell esdevingué president del Congrés de les Nacionalitats Europees, al qual pertanyien quaranta grups nacionals que sumaven cinquanta milions de persones.²¹ La presència catalana podia desmentir la propaganda francesa, que presentava el Congrés de les Nacionalitats com un instrument d'Alemanya i Hongria per a rectificar les fronteres que se'ls havien assignat i que deixaven minories nacionals pròpies dins d'altres estats.

Alemanya ingressà el 1926 a la Societat de Nacions amb un lloc permanent al seu consell executiu, i la visita del canceller Gustav Stresemann a Espanya el maig de 1929 fou saludada amb esperança pels catalans. Però l'Alemanya de la República de Weimar no volia indisposar-se amb el Govern de Primo de Rivera, que havia reingressat a la Societat de Nacions el 1928 i tenia el suport de la diplomàcia francesa i britànica per a impedir que prosperessin les reclamacions catalanes. La recomanació aprovada per la Societat de Nacions que els estats no compromesos explícitament en els tractats de pau respectessin també i reconeguessin els drets de les minories nacionals no era una resolució imperativa i l'Estat espanyol pogué fer-se el sord.

D'aquestes gestions per projectar exteriorment les reivindicacions catalanes restaren només reflexions útils per a situar el plet català en el context jurídic internacional com el llibre de Lluís Nicolau d'Olwer, *Idees i fets entorn de Paneuropa* (Barcelona 1928), els de Joan Estelrich, *La qüestió de les minories nacionals i les vies del dret* (Barcelona 1929) i *La question des minorités et la Catalogne* (Lausana i Ginebra 1929), i el de Maspons i Anglasesell, *Punt de vista català sobre el procediment de protecció de les minories nacionals* (Barcelona 1930). Des d'aleshores el catalanisme tingué posats els ulls en els drets emparats pels acords internacionals als quals s'adhereix Espanya. Així podria denunciar el seu incompliment en el cas de Catalunya.

El canvi polític de 1931 a Espanya i l'autonomia concedida a Catalunya van incrementar unes possibilitats interiors que feren perdre interès per l'activitat internacional tot i la presència catalana al Congrés de les Nacionalitats Europees celebrat el 1933. Però també hi contribuï la inoperància de la Societat de Nacions. La sortida de l'Alemanya nazi, la impotència de la Societat de Nacions per aturar l'agressió del Japó contra la Xina —tots dos membres seus— alhora que Hitler amenaçava l'estabilitat europea, socavaren l'autoritat i la credibilitat d'aquell organisme internacional. Precisament la qüestió de les minories na-

cional seria instrumentalitzada per Hitler immediatament abans de l'esclat de la Segona Guerra Mundial en el cas dels Sudets.

LA VIA INSURRECCIONAL D'INSPIRACIÓ IRLANDESA I GARIBALDINA ALS ANYS VINT

Francesc Macià estava en contacte a París amb representants de la CNT, clandestina en aquell moment a Catalunya, i amb el secretari general del perseguit i minúscul Partit Comunista d'Espanya, José Bullejos. Macià rebé diners dels catalans d'Amèrica per a l'expedició que preparava. Però els diners procedents d'Amèrica no eren suficients ni sumant-hi els recursos aportats per l'esposa de Macià, que havia heretat un patrimoni personal considerable.

La influència del model soviètic i el prestigi de la revolució bolxevic eren notables entre alguns dels joves que es preparaven a França per a l'aventura d'Estat Català com era el cas de Martí Vilanova, Josep Rovira i Jaume Miravittles. La llista de llibres de lectura recomanats als voluntaris d'Estat Català que residien a Tolosa de Llenguadoc era gairebé tota comunista i anava plena dels opuscles més famosos de Lenin, Bukharin, Trotski, Stalin, Labriola, Marx, Engels i Sorel.²² Macià, no obstant això, no subordinava l'emancipació de Catalunya a una revolució social.

En aquest context no resulta tan estrany que, a la tardor de 1925, Macià anés a Moscou per demanar ajut a la Internacional Comunista, on s'arribà a entrevistar primer amb Bukharin i finalment amb Zinoviev, que poc després cauria en desgràcia com a cap del govern. Hi actuà com a intèrpret Andreu Nin, un català que s'havia convertit en alt funcionari de la Internacional Sindical Roja.²³ Zinoviev s'acomiadà de Macià dient-li: «Digui als catalans que els partidaris més fervents de llur independència som nosaltres.»

Malgrat les bones paraules i les vagues promeses, Macià tornà amb les mans buides i va haver de portar a terme la seva penetració guerrillera únicament amb els seus recursos. Es tractava de galvanitzar l'esperit latent de revolta de la població amb l'espurna de l'expedició d'un grapat d'herois. En cas que tot sortís malament, com a la revolta de Pasqua del Sinn Féin el 1916, la sang dels màrtirs prepararia més tard un futur revolucionari més ample, com havia passat a Irlanda. Aquest era el punt de vista del grup d'Estat Català.

Macià arribà a comptar amb una seixantena de veterans garibaldins de la Primera Guerra Mundial, exiliats a França i antifeixistes. Els republicans garibaldins també havien formulat un projecte semblant contra la Itàlia de Mussolini, bona amiga de l'Espanya de Primo de Rivera. La via garibaldina també era present en l'expedició projectada per Macià.²⁴ L'operació es posà en marxa el novembre de 1926. La policia francesa interceptà el pas als expedicionaris al poble fronterer de Prats de Molló i un centenar foren jutjats a París i immediatament expulsats

de França. El judici esdevingué un acte de propaganda del nacionalisme català i de Macià, mentre que Ricciotti Garibaldi, fill del famós impulsor de la unificació italiana, era denunciat com a agent doble i es desemascaraven les maniobres dels agents de Mussolini a França.²⁵

La via insurreccional havia fracassat, però Macià va fer un viatge a Amèrica per a refer el suport dels catalans dels centres americans.²⁶ La caiguda de Primo de Rivera el gener de 1930 obrí altres perspectives i Macià decidí integrar el seu grup d'Estat Català dins Esquerra Republicana de Catalunya, partit que era federal però no separatista i que, tot just constituït, guanyà rotundament les eleccions d'abril de 1931, les primeres que se celebraven en vuit anys.

Malgrat tot, una part dels seguidors de Macià rebutjà integrar-se al partit que va aconseguir les majories parlamentàries a Catalunya durant la primera meitat dels anys trenta. El seu nacionalisme català irreductible els impedia fer concessions, que fins i tot alguns consideraren una traïció.²⁷ Un d'aquests grups va ser el de Nosaltres Sols, traducció literal de Sinn Féin. Era encapçalat per Daniel Cardona. Però també cal tenir en compte el minúscul Partit Nacionalista Català, així com Estat Català-Partit Proletari. Aquest últim adoptà una posició alhora marxista-leninista i nacionalista i el juliol de 1936 acabà fusionant-se amb socialistes i comunistes dins el Partit Socialista Unificat de Catalunya, que es declarà adherit des del començament a la Internacional Comunista. El maig del mateix any, els altres grups nacionalistes abans esmentats havien entrat a Estat Català, que s'acabava de constituir de nou com a partit independentista, per part de dissidents d'ERC, que havien deixat aquest partit després de la revolta fracassada del Sis d'Octubre de 1934.²⁸

L'evolució d'Estat Català-Partit Proletari indica la influència que el model soviètic i la ideologia comunista anaren conquerint durant els anys trenta entre la dependència mercantil, els oficinistes i els tècnics assalariats.

El darrer assaig comparatiu amb el cas irlandès, el va publicar l'octubre de 1932 Joan P. Fàbregas, un economista autodidacte, i es titula *Irlanda i Catalunya, paral·lelisme polític-econòmic*. Fàbregas, després de contrastar les concepcions nacionalistes de Cosgrave i de De Valera, compara la situació de la Irlanda políticament independent amb la d'una Catalunya que acabava d'aconseguir un estatut d'autonomia, que l'autor considerava insuficient, alhora que criticava el partit hegemònic català, Esquerra Republicana de Catalunya, a causa d'haver-se fet possibilista. Si Irlanda necessitava aconseguir la independència econòmica, Catalunya necessitava la independència política. Fàbregas lamentava el fracàs del projecte Briand d'unió econòmica europea, que ell vinculava al desarmament i a la pau, i proposava que les petites nacionalitats europees en fessin una pel seu compte. Joan P. Fàbregas seria conseller d'Economia del Govern de la Generalitat de Catalunya entre setembre i desembre de 1936, en representació de la CNT, en plena guerra civil i revolució.

L'EXEMPLE DE TXECOSLOVÀQUIA

La independència de la República de Txecoslovàquia, amb el suport dels aliats, la tardor de 1918, i el caràcter establiment democràtic i socialment reformista del nou estat després de gairebé tres-cents anys de sotmetiment, reforçaren el prestigi del model txec a Catalunya, un model diferent del republicanisme sinnfeiner irlandès i també del soviètic, atesa la seva condició democràtica liberal. El socialdemòcrata catalanista Rafael Campalans, al seu assaig *Política vol dir pedagogia* (1933), després de fer una al·lusió a Polònia sota la dictadura de Pilsudski, deia que l'entusiasme envers els nous estats de les nacionalitats abans oprimides i sorgits del tractat de Versalles s'havia refredat davant la seva posterior evolució política: «Un d'ells, però, s'ha salvat fins ara amb tots els honors: Txecoslovàquia.»

Josep Maria Batista i Roca, etnògraf i excursionista, fundà el 1927 l'escoltisme català²⁹ —havia conegut el model britànic dels Boy Scouts—, i pocs anys després, el 1930, va crear a Barcelona una organització patriòtica de joventut, dedicada a l'educació física, intel·lectual i cívica: Palestra. Per a la presidència cercà el lingüista que havia normativitzat la llengua catalana escrita, base indispensable per a la seva supervivència, Pompeu Fabra. Aquesta fundació tenia lloc després de la caiguda del general Primo de Rivera i abans de la proclamació de la República. Palestra s'inspirava en els Sokols txecs i envià a Praga una representació, encapçalada per Amadeu Serch, mà dreta de Batista i Roca. Palestra participà així a la novena festa federal dels Sokols el juliol de 1932, però li impediren desfilar amb la bandera catalana per pressions de la diplomàcia espanyola. «El cas era recordar-nos, perquè no ho oblidéssim, que Catalunya era encara un país dominat», escrivia Amadeu Serch, que, el mateix any, publicà un opuscle, *L'exemple de Txecoslovàquia*, amb la intenció de demostrar el paper jugat pels Sokols en la formació d'un estat de consciència col·lectiva que havia preparat l'emancipació nacional en ocasió de la Primera Guerra Mundial.

El 1932, els Sokols tenien 750.000 membres actius, l'organització gimnàstica socialista txeca en tenia 109.085 més i la catòlica Orel, 110.235. Palestra, que volia formar la joventut catalana amb independència dels partits, no aconseguí, malgrat el seu dinamisme, unes dimensions comparables, ni de lluny, a la del seu model txec.³⁰ Palestra comptava també amb una altra referència: la dels *mendi-goizales* (joves muntanyesos) del moviment nacionalista basc. Les joventuts dels partits, en aquells temps de politització intensa i prematura, restaren a Palestra bona part de la base a la qual s'adreçava i frustraren el seu projecte de front nacional de la joventut catalana.

EL MODEL SOVIÈTIC

Les il·lusions que la revolució bolxevic d'octubre de 1917 desvetllà dins del moviment obrer a Catalunya com a

molts altres llocs van ser de tal magnitud que la CNT, que es trobava en ple creixement, decidí adherir-se condicionalment a la Internacional Comunista a finals de 1919, malgrat que la major part dels dirigents d'aquella central sindical predominant aleshores a Catalunya eren anarcosindicalistes.

Imitant el seu exemple i en un afany d'atreure's la simpatia dels sindicalistes de la CNT, Francesc Layret aconseguí que el seu partit, el Partit Republicà Català, s'adherís a la Tercera Internacional el setembre de 1920. L'acord de l'assemblea del Partit Republicà Català mai no es va portar a la pràctica. Però si hagués intentat fer-ho, hauria topat amb les severes vint-i-una condicions establertes per Lenin l'agost anterior per a ingressar a la nova Internacional dirigida des de Moscou amb una subordinació total dels partits que s'hi adherissin i que els obligaven a depurar tots els quadres socialdemòcrates. Francesc Layret fou assassinat el 30 de novembre del mateix any per pistolers del Sindicat Lliure, enemic de la CNT, la qual venia també combatent a trets el Sindicat Lliure.

L'associació pels bolxevics de l'emancipació de les nacionalitats de l'Imperi rus amb la revolució obrera i camperola va ser un acte d'adaptació a la situació caòtica que facilità als comunistes la conquesta del poder a partir dels soviets o consells obrers, però també va ser conseqüència de la impotència militar que, el març de 1918, obligà Lenin i Trotski a acceptar la independència de nacionalitats col·locades sota protectorat germànic o turc. Després de la pau per separat amb Alemanya i l'Imperi austrohongarès, els bolxevics hagueren de fer front a una guerra civil de tres anys que acabà d'arruïnar el país, però que refermà la dictadura del partit únic alhora que anaven reconquerint territoris als quals concedien la forma d'estats federats. Malgrat totes les contradiccions, no perderen la simpatia de molts dels qui a Europa consideraven que a Rússia havia començat la revolució que s'havia d'estendre per tot el continent després de la Gran Guerra, una expectativa que no es va fer realitat malgrat els intents revolucionaris portats a terme immediatament després de la guerra a Alemanya i a Hongria.

Ángel Pestaña fou l'únic delegat de la CNT que arribà a participar en el segon congrés de la Internacional Comunista, celebrat a Moscou el juliol de 1920. Va ser detingut quan tornava. El seu informe contra el règim soviètic, datat el novembre de 1921, trigà a ser conegut. Aquest informe va ser decisiu per al trencament de la CNT amb el comunisme el juliol de 1922, en conèixer-se la repressió de què eren objecte els anarquistes a la Unió Soviètica.³¹

Abans d'això, però, havia estat enviada al congrés fundacional de la Internacional Sindical Roja a Moscou una altra delegació de la CNT, en un moment en què es trobava sotmesa a la clandestinitat, en plena repressió. La delegació, composta per Andreu Nin, Joaquim Maurín, Hilari Arlandis, Jesús Ibáñez i Gaston Leval, assistí al congrés de Moscou el juliol de 1921. Els tres primers esdevindrien comunistes. A Catalunya, el primer nucli comunista es formà dins la CNT i no per una escissió del socialisme com a la

resta d'Espanya. Andreu Nin procedia del republicanisme catalanista. Després havia passat al PSOE, on havia defensat l'autonomia de Catalunya. A continuació havia ingressat a la CNT. Mentre la resta dels delegats tornaven a Catalunya, Nin fou detingut a Alemanya i decidí tornar a Moscou, on esdevingué un quadre dirigent de la Internacional Sindical Roja. Allí visqué fins que el seu suport a les tesis de Trotski li valgué la destitució per Stalin i la seva expulsió de l'URSS el 1930. Nin tornà aleshores a Catalunya, on Maurín i altres havien constituït un nucli comunista, que fou molt aviat condemnat pel petit Partit Comunista d'Espanya, i poc després va ser expulsat de la CNT, dominada pels anarquistes.³²

Als anys vint, el prestigi de la Unió Soviètica era tan gran que fins i tot l'acceptaven, per bé que críticament, els socialdemòcrates catalanistes de la Unió Socialista de Catalunya: «Preferim una Geòrgia esclava del Soviet abans que esclava de la burgesia», deien a *Justícia Social*, la revista de la USC. I, el novembre de 1924, la mateixa publicació també havia dit: «Nosaltres estimem la revolució russa amb lleialtat i sinceritat. Però aquesta lleialtat i aquesta sinceritat fa que no la difamem com els burgesos, però tampoc l'encensem en una fanàtica devoció [...] la salutem com una esplèndida manifestació de la força obrera, el primer camí que ha de traçar per arribar a l'esdevenidor i complir la seva obra. Això sí, no l'únic camí, ni potser el que portarà més lluny.»

En qualsevol cas, les consignes comunistes podien generar equívocs. Que el partit obrer havia de combatre el nacionalisme de la seva pròpia burgesia nacional en fraternitat amb els obrers de les altres nacions, podia ser justificable en les relacions entre partits de dos estats hostils, però resultava una consigna molt ambigua en el cas intern d'un estat amb una nació dominant i altres de dominades. Ja abans de 1917, els bolxevics s'havien oposat sempre a l'organització de partits de les distintes nacionalitats a Rússia.³³

Fou a partir de 1930 que les tesis comunistes sobre els moviments d'emancipació nacional es difongueren a Catalunya, i sobretot després del canvi de règim de 1931.³⁴ Cal advertir que el desconeixement de la realitat soviètica era gairebé total. Només es comptava amb uns pocs viatges de catalans a la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques, explicats en sèries d'articles que en algun cas donaven lloc a llibres com els dels liberals conservadors Josep Pla —*Viatge a Rússia*, primera edició de 1925, segona de 1990— i Ferran Valls i Taberner —*Un viatger català a la Rússia de Stalin*, articles publicats a *La Veu de Catalunya* el 1928 i editats en llibre el 1985— o el del demòcrata liberal de centreesquerra Carles Pi i Sunyer, *La Rússia que vaig veure (1931)*, editat per la Fundació Carles Pi i Sunyer el 2009, amb una segona versió més definitiva: *Com vaig veure Rússia*, conjunt d'articles de diari, apareguts a finals de 1935 i començament de 1936, editats també en forma de llibre per la Fundació Carles Pi i Sunyer el 1992.

Aquests viatgers transmetieren, en general, la satisfacció pel respecte als drets nacionals i la seva solució dins

el marc jurídic de l'URSS. Valls i Taberner formava part de la Lliga Regionalista, després Lliga Catalana. Arran de la Guerra Civil, va haver de passar a la zona antirepublicana i abjurà el seu anterior credo polític catalanista, que l'havia enfrontat anys abans amb la dictadura de Primo de Rivera. Pi i Sunyer passà d'Acció Catalana a Esquerra Republicana de Catalunya i esdevingué conseller del Govern de la Generalitat el 1933 i alcalde de Barcelona el 1934. Era autor d'un llibre, *L'aptitud econòmica de Catalunya*, que exercí una notable influència a partir de la seva publicació el 1927. Formà part d'una delegació espanyola que fou convidada, la tardor de 1931, a visitar l'URSS per tal d'estudiar la conveniència d'establir relacions comercials entre els dos estats. Més tard, entre juny de 1937 i gener de 1939, Carles Pi i Sunyer seria conseller de Cultura i Ensenyament de la Generalitat de Catalunya. A l'exili actuà com a representant de la Generalitat a Londres durant la Segona Guerra Mundial. El reportatge de Pi i Sunyer sobre l'URSS el 1931 és eminentment econòmic i valora positivament el resultat dels plans quinquennals, el progrés de la instrucció i la moral de l'austeritat. Reconeix que la població viu sota una dictadura, dominada per Stalin.

A finals de 1935, Pi i Sunyer escrivia: «Si el nou règim sortí victoriós d'aquells temps difícils fou perquè, reconeixent el dret dels pobles a la pròpia personalitat, va treure als moviments contrarevolucionaris el suport del sentiment nacional. I, avui, Ucraïna és una república de quaranta milions d'habitants, federada amb les altres que constitueixen la Unió Soviètica [...] hom treu la impressió que el sentiment ucraïnès ha estat en bona part satisfet. Fou principalment per a resoldre el problema d'Ucraïna i d'altres terres del Sud que es promulgà la Constitució de 1923, segons la qual la Unió Soviètica està fonamentada en la confiança mútua, la igualtat, la coexistència pacífica i la col·laboració dels pobles. Constitució inspirada en aquest punt en gran part per Stalin, que des de la seva joventut havia pogut conèixer la realitat i la força dels sentiments nacionals.» També remarcava Pi i Sunyer que a Bakú el turc era llengua oficial com el rus i que a les escoles la instrucció es donava en cada una de les onze llengües maternes que es parlaven a la zona.

Jordi Arquer, que es movia en els cercles dels dependents de comerç i els oficinistes favorables al nacionalisme català radical, va publicar el 1930 *El comunisme i la qüestió nacional i colonial*, una col·lecció de textos en versió catalana de Marx, Lenin, Bukharin i Stalin sobre la qüestió de les nacionalitats, presentada com a orientació per als marxistes catalans. Arquer havia creat un grup denominat Partit Comunista Català, que s'integrà a la Federació Comunista Catalano-Balear dirigida per Joaquim Maurín. El 1931, Arquer publicava el fullet *Los comunistas ante el problema de las nacionalidades* (1931), on s'esbossava una línia que altres repetirien i tractarien d'aprofundir com ho faria el mateix Maurín.

De tota manera, amb el règim republicà a Espanya no hi va haver una més gran informació sobre l'URSS, que

continuava sent un gran mite revolucionari.³⁵ Davant el deteriorament dels sistemes liberalparlamentaris i de la gran depressió, l'URSS apareixia, durant la primera meitat dels anys trenta del segle xx, com la societat del futur, amb un gran creixement industrial i una millora de les condicions de vida dels treballadors. Un ideal fet realitat que encoratjava els socialistes revolucionaris d'arreu i que acabà exercint el seu atractiu fins i tot entre els demòcrates alarmats per la difusió del feixisme.

Quan Hitler enfonsà sense dificultat la socialdemocràcia alemanya, desaparegué un referent per als altres socialistes europeus. No sols la pèrdua de la fe en la democràcia liberal va contribuir a promoure el model soviètic, sinó que l'URSS aparegué com la potència més decidida a aturar el feixisme, sobretot quan els comunistes adoptaren la tàctica dels fronts populars antifeixistes a França i a Espanya el 1935, en substitució del seu anterior aïllament extremista, que tant havia contribuït a la pujada dels nazis a Alemanya.

A Catalunya, on les esquerres sortien de la repressió posterior a la revolta del Sis d'Octubre de 1934 del Govern de la Generalitat, presidida per Lluís Companys, l'URSS, i per afegiment l'estalinisme, començaren a esdevenir inqüestionables, no sols entre els marxistes sinó també entre els socialistes, que abans l'havien vist críticament —com Rafael Campalans arran del seu viatge el 1933—,³⁶ i fins i tot entre les esquerres republicanes no comunistes, que s'havien aliat amb èxit notori amb els grups socialistes i comunistes a les eleccions de febrer de 1936 en el Front d'Esquerres de Catalunya, similar al Front Popular a la resta d'Espanya. Que s'havia resolt satisfactòriament la qüestió de les nacionalitats en la constitució soviètica era quelcom que fins i tot afirmaven els comunistes que criticaven Stalin, com Andreu Nin, que fins al 1935 fou seguidor de Trotski, amb qui trencà a la tardor d'aquell any. Que l'alliberament nacional de Catalunya només seria efectiu si es produïa una revolució comunista era la tesi nuclear de Joaquim Maurín, que publicava els seus escrits —en castellà— a *La Batalla*, el periòdic del Bloc Obrer i Camperol a Barcelona.

El principal llibre sobre el tema va ser el d'Andreu Nin, *Els moviments d'emancipació nacional*, editat el 1935 per Proa a Barcelona i esdevingut un clàssic. Compta amb una reedició per Edicions Catalanes de París el 1970, l'edició en francès per Syros a París de 1975 i una versió en castellà, editada per Fontamara a Barcelona el 1977. Amb l'autoritat que li donava haver viscut a l'URSS i no ser un seguidor incondicional del comunisme soviètic, sinó un de crític, Nin presentava l'URSS, tal com s'havia constituït el 1922, com la solució perfecta dels drets nacionals al seu interior. «La URSS —escrivia Andreu Nin— és el protoplasma de la futura Unió de Repúbliques Socialistes d'Europa primer, de la Unió Universal de Repúbliques Socialistes després. Les seves portes són obertes a totes les Repúbliques obreres que es vagin constituint.» Aquest idealisme cosmopolita era la conclusió. Nin no arribà a publicar-ne una segona part, que havia anunciat, amb l'aplicació de les seves tesis a Catalunya.

L'obra és bàsicament doctrinal i teòrica i no pas socio-política. Després de declarar que els moviments nacionals tenen un contingut democràtic que el proletariat ha de sostenir sense reserves, Nin denunciava que la posició pseudointernacionalista, que nega el fet nacional i preconitza la constitució de grans unitats, sosté pràcticament l'absorció de les petites nacions per les grans i, per tant, l'opressió. Com que aquesta posició, criticada per Nin, era efectivament el punt de vista d'un nombre considerable de socialistes i d'anarquistes del seu entorn català i espanyol, no es pot negar l'interès que la seva denúncia tenia aleshores i té encara avui.

Però, per a Nin, que seguia Lenin, el reconeixement indiscutible a la separació no comporta la propaganda a favor de la secessió. La separació no sempre és un fet progressiu, sinó que s'ha de judicar en funció de l'interès superior de la revolució social, un interès que és definit pel partit comunista en el poder o en l'oposició. La reconeixença del dret de separació fa disminuir els perills de disgregació —diu Nin— i aferma la solidaritat indispensable entre els treballadors de les diverses nacions que integren un estat. Els obrers revolucionaris de les nacionalitats oprimides han de combatre la seva burgesia nacional i afermar la seva unió amb el proletariat de la nacionalitat dominant i aquests darrers han de combatre la seva burgesia nacional dominant en defensa de les nacionalitats oprimides. Si el primer punt era sovint un fet, el segon no solia acomplir-se, ja que resultava massa altruista. Sovint —i això no ho diu Nin— els socialistes i els comunistes de la nació dominant han interpretat com a obligada solidaritat obrera el que no ha estat sinó la subordinació de les classes oprimides de les nacionalitats dominades i la seva col·laboració amb l'opressió nacional.

Nin, seguint l'ortodòxia comunista, no vol que els obrers de les diverses nacionalitats d'un mateix estat s'organitzin independentment. Resulta que, per un costat, s'ha d'aplicar un confederalisme integral en la constitució política, però, en canvi, no s'ha d'aplicar al partit revolucionari del proletariat que governa o que aspira a governar. Andreu Nin conclou: «I així, el partit bolxevic, que ha practicat una política nacionalitària conseqüent, sempre ha estat una organització essencialment centralitzada.» En definitiva, el centralisme del partit estava en contradicció amb el federalisme de les nacionalitats, sense que Nin hi tingués res a objectar. Nin parlava com el comunista més ortodox, no com un de crític, en una qüestió cabdal com la de les nacionalitats a la Unió Soviètica, una qüestió que encara era més important per a Nin, que tenia consciència nacional catalana des de la seva joventut republicana.

El record de les posicions marxistes a favor de l'autodeterminació catalana es perdria més tard. El recull de textos de 1930 a 1936 editat el 1974 per Josep Benet amb el pseudònim Roger Arnau a Edicions Catalanes de París amb el títol *Marxisme català i qüestió nacional catalana, 1930-1936* pretenia mostrar el lligam entre alliberament social i nacional que havien formulat els marxistes d'aquella època a Catalunya. Les conclusions semblaven tan òbvies que

Benet no va escriure cap estudi introductori que contextualitzés i relativitzés el seu recull de textos. El llibre, en dos volums, no tenia només un interès històric, sinó també polític, en un moment en què el marxisme era la ideologia dominant de l'antifranquisme.

Als anys trenta del segle xx, la perspectiva d'una Unió de Repúbliques Socialistes Ibèriques, denominació calçada de la de la Unió Soviètica, era associada a la revolució comunista i a la dictadura del proletariat, encara que calia decidir quin dels partits que es consideraven autènticament comunistes era l'avantguarda del proletariat amb el consegüent dret a tenir el poder. Dos es disputaven aquest rol: per un costat, el Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM), constituït el novembre de 1935 i dirigit per Joaquim Maurín i Andreu Nin, i per un altre costat el Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), format el juliol de 1936. Més endavant, aquesta qüestió costaria sang, el maig de 1937 a Barcelona, i fins i tot costaria la vida a l'esquerranista Andreu Nin.

L'eix de la identificació incondicional del PSUC amb l'URSS es trobava en la imatge d'aquesta com a principal baluard antifeixista a nivell mundial i com a únic suport efectiu de la República espanyola durant la Guerra Civil, interpretada com a guerra en defensa de la democràcia contra el feixisme, en el context de la línia de la Internacional Comunista en favor dels fronts populars. En aquest sentit, les crítiques del POUM a les purgues de Stalin eren condemnades com a deslleialtat inadmissible pel PSUC i pel cònsol de l'URSS a Barcelona, Antónov-Ovsèienko. L'estigma de trotskista que el PSUC aplicà al POUM, tot i la manca de vinculació d'aquest partit amb Trotski, projectava allò que a l'URSS de Stalin era sinònim de traïdor i enemic del veritable comunisme.

El PSUC, nascut, no d'una escissió del socialisme, sinó de la fusió de quatre grups (dos dels quals socialistes), trencava el principi d'un sol partit per a cada estat. Al costat del PCE, el PSUC seria membre de la Internacional Comunista, a la qual s'adherí en el moment mateix de la seva fundació, amb sorpresa de Moscou. Aquesta afiliació directa a la Internacional Comunista podia ser el reconeixement exterior més eloqüent de la nació catalana.³⁷ Poc duraria el privilegi. La Komintern es dissoldria el 1943 per tal d'evitar els recels dels governs britànic i nord-americà, que eren els aliats imprescindibles de l'URSS en la guerra que li havia declarat Hitler el juny de 1941. El PSUC perdé aleshores el reconeixement internacional directe que havia obtingut. A l'exili, la independència dels comunistes catalans es faria cada vegada més aparent que real en relació amb el PCE, també dependent de Moscou.

Abans de la desfeta republicana de 1939, al PSUC hi havia catalanistes autèntics que, embolicats en les peripecies tràgiques de la Guerra Civil i a remolc dels comunistes espanyols, es trobaren donant suport a la minimització de la capacitat real de govern de la Generalitat de Catalunya, sense que aquests sacrificis servissin per a guanyar la guerra. El PSUC perdé en l'immediat exili bona part dels seus quadres. Al partit comunista català

là hi havia socialdemòcrates de tota la vida, malavinguts amb l'estalinisme —en deien la bolxevització—, que al final els va donar la desagradable sorpresa del pacte germanosoviètic d'agost de 1939, la més clara subordinació de la política internacional comunista als interessos nacionals russos a curt termini. Stalin no havia tingut cap escrúpol pel fet de desencadenar amb el pacte amb Hitler la Segona Guerra Mundial i no tenia la més mínima consideració per la sort de Polònia ni respectava la sobirania d'Estònia, Letònia, Lituània i Finlàndia, envaïdes amb el propòsit de recuperar tots els territoris de l'antic Imperi rus. Pel fet de tenir sistemes capitalistes, aquests països no mereixien ideològicament cap consideració per part de Moscou.

Però cal tornar enrere. El 1936, el mite soviètic no era privatiu del moviment obrer, amb excepció dels anarquistes, sinó que era una de les característiques del frontpopulisme català. Amb la Guerra Civil, aquesta visió de l'URSS com l'única amiga veritable i efectiva de la Catalunya republicana encara es féu més present i incontestable. Es volia ignorar i oblidar l'agressió i conquesta el 1921 de Geòrgia (pàtria del mateix Stalin), i això que Geòrgia, quan havia estat envaïda, estava governada per socialistes i no per contrarevolucionaris.

Però segurament la dada que dóna idea de l'extensió que arribà a tenir el soviètic més enllà dels rengles comunistes a la Catalunya de la Guerra Civil fou l'acceptació per part d'un demòcrata liberal com Rovira i Virgili de la presidència de l'Associació Catalana dels Amics de la Unió Soviètica.³⁸

Després de la sortida dels anarcosindicalistes del Govern de la Generalitat de Catalunya arran dels Fets de Maig de 1937, el Govern català va estar format per una coalició d'ERC —el partit al qual pertanyia Rovira i Virgili— i el PSUC —que aspirava a consolidar el seu reconeixement per la Internacional Comunista com a partit nacional i independent—. La crítica contra Stalin era considerada per tothom una crítica inadmissible a l'única potència efectivament amiga de la causa republicana espanyola i de la Catalunya antifeixista. No respectar aquest tabú costaria molt car al POUM, el partit d'Andreu Nin, i sobretot a ell mateix.

En aquest context i quan la desfeta republicana era inevitable, Rovira i Virgili féu l'ineludible viatge a l'URSS el novembre de 1938, un viatge, com tots els de la mateixa classe, perfectament dirigit pels guies oficials per a oferir la millor cara del règim i de la societat soviètica, sense possibilitat d'entrar en contacte amb la societat real fora del programa fixat. Rovira va escriure una crònica de la visita a la revista *Meridià* i al diari del seu partit, *La Humanitat*. La crònica anà sortint fins al 14 de gener de 1939, quan només mancaven dotze dies per a la caiguda de Barcelona en mans de les tropes franquistes.

Rovira i Virgili creia en les paraules de Stalin, que havia declarat que la Unió Soviètica era un estat multinacional que per la seva cohesió interna podia ser l'enveja de qualsevol estat nacional del món. També semblava creure en

l'efectivitat del dret constitucional de qualsevol de les tretze repúbliques soviètiques a separar-se'n quan volguessin i creia també en la manca d'imperialisme cultural rus. «L'exemple de la URSS prova doncs», escrivia Rovira i Virgili el desembre de 1938, «que és factible de donar als Estats una unitat autèntica, resistent i duradora, sense apel·lar als procediments d'absorció i de dominació que caracteritzen l'unitarisme.»

Un aspecte que provocava l'admiració de Rovira i Virgili era la manca d'uniformitat simètrica del federalisme soviètic. A més de repúbliques, l'URSS contenia regions autònomes. Les repúbliques havien passat de les quatre inicials de 1922 a tretze abans de la guerra de 1939. No hi havia simetria uniformitzadora, cosa que havia d'agradar per força a un nacionalista català, com Rovira, tot i que la desproporció de pes entre Rússia i la resta feia que, fora de la primera, tot esdevingués perifèria secundària llevat d'Ucraïna.

Rovira i Virgili no podia negar la força del poder central de Moscou, i definia el sistema soviètic com un règim de federalisme atenuat en comparació amb els models federals nord-americà i suís. Ara bé, Rovira advertia: «En canvi, el federalisme soviètic dóna a les Repúbliques federades una llibertat que no tenen a cap altre lloc els Estats particulars de la federació, i és la de separar-se lliurement de la Unió per la voluntat de cadascuna.»³⁹ En aquelles circumstàncies, Rovira i Virgili oblidava que l'ocupació per l'Exèrcit soviètic i el domini exclusiu del partit únic sota l'autocràcia de Stalin feien del tot inviable l'exercici d'aquest dret d'autodeterminació fins a la separació per part de les nacions que componien l'URSS. Però es considerava que si no ho feien era perquè estaven satisfetes.

Rovira i Virgili no tenia en compte els centenars de milers de víctimes de les purgues estalinistes que fins i tot afectaren molts quadres comunistes durant la Guerra Civil espanyola. En aquestes purgues perderen la vida tant l'ambaixador soviètic davant la República Espanyola, Marcel Rosenberg, com el cònsol de l'URSS a Barcelona, el popular Vladímir Antónov-Ovsèienko. Si la censura impedia la divulgació d'aquests fets, no se li haurien d'haver escapat a Rovira i Virgili, atesa la seva condició de periodista i de persona ben informada. Cal no oblidar que André Gide havia esbombat, a més, l'escàndol de les purgues estalinistes després d'haver estat un entusiasta del comunisme soviètic.

Rovira i Virgili, un cop exiliat a França i després del pacte germanosoviètic de finals d'agost de 1939, que desencadenà la invasió nazi de Polònia i la Segona Guerra Mundial, es podia expressar amb major llibertat, un cop trencada del tot l'aliança entre el que quedava d'ERC i el que quedava del PSUC. Aleshores, a finals de 1939, Rovira i Virgili acabaria de publicar a la *Revista de Catalunya*, que en aquell moment era editada a París, els articles que ja tenia mig escrits sobre el seu viatge a l'URSS. Ara, per descomptat, el seu punt de vista era més crític, però les continuïtats eren superiors a les diferències. La rectificació era gairebé perceptible. Deia, per exemple, que, abans d'aquell gir de

cent vuitanta graus de Stalin —el pacte germanosoviètic—, hi havia hagut una tendència a la democratització a l'URSS sota la consigna dels fronts populars a França i a Espanya, encara que Rovira expressava dubtes sobre la continuïtat d'aquella democratització en el moment de l'aparició dels darrers articles de la sèrie.

Rovira i Virgili moriria el 1949 a Perpinyà. No va arribar a conèixer la dissolució de l'URSS el 1991, ni la descomposició del partit estat, ni la paràlisi de l'Exèrcit soviètic per a mantenir l'Imperi. Aleshores sí que es va aplicar el dret d'autodeterminació fins a la separació, però com a conseqüència del fet que la solidesa d'aquella potència era molt menor de la que tots havien imaginat, començant pels seus mateixos enemics.⁴⁰ El model soviètic no servia. Però durant molt de temps, fins i tot després de la desestalinització, havia perviscut el miratge de la solució soviètica de la qüestió nacional entre les esquerres catalanes, com si la manca de democràcia i de llibertat política fossin compatibles amb un autèntic pacte federal entre diverses nacionalitats.⁴¹

NOTES I REFERÈNCIES

- [1] Amadeu SERCH. *L'exemple de Txecoslovàquia; la lluita per la independència, els sokols*. Barcino, Barcelona 1932.
- [2] Jordi LLORENS I VILA. *Catalanisme i moviments nacionalistes contemporanis (1885-1901)*. Rafael Dalmau, Barcelona 1988, col·l. «Episodis de la Història», núm. 271.
- [3] Jordi LLORENS I VILA. *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític. Dels orígens a la presidència del Dr. Martí i Julià (1891-1903)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1992, p. 326-332.
- [4] Josep BURGAYA. *La formació del catalanisme conservador i els models «nacionals» coetanis. Premsa catalanista i moviments nacionalistes contemporanis, 1868-1901*. Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra 1999. Tesi doctoral inèdita.
- [5] *Els modernistes i el nacionalisme cultural (1881-1906)*. Pròleg i antologia a cura de Vicente Cacho Viu. La Magrana i Diputació de Barcelona, Barcelona 1984, col·l. «Biblioteca dels Clàssics del Nacionalisme Català», núm. 3.
- [6] Enric PRAT DE LA RIBA. *La Nacionalitat Catalana*. Ed. a cura de Jordi Casassas Ymbert. La Magrana i Diputació de Barcelona, Barcelona 1993, col·l. «Biblioteca dels Clàssics del Nacionalisme Català», núm. 30, p. 77; *Obres completes d'Enric Prat de la Riba*. Edició a cura d'Albert Balcells i Josep M. Ainaud. Institut d'Estudis Catalans i Proa, Barcelona 1998-2000, 3 v.; Enric UCÉLAY DA CAL. *El imperialisme catalán: Prat de la Riba, Cambó, D'Ors y la conquista moral de España*. EDHASA, Barcelona 2003.
- [7] Domènec MARTÍ I JULIÀ. *Per Catalunya*. Associació Catalanista de Gràcia, Barcelona 1913; Domènec MARTÍ I JULIÀ. *Per Catalunya i altres textos*. Edició a cura de Jaume Colomer. La Magrana i Diputació de Barcelona, Barcelona 1984, col·l. «Biblioteca dels Clàssics del Nacionalisme Català», núm. 9, p. 97.
- [8] *Manifest del partit comunista. Karl Marx i Friedric Engels*. Presentació de Jesús M. Rodés. Pròleg de Manuel Serra i Moret i Joan Comorera. Undarius, Barcelona 1976.
- [9] David MARTÍNEZ FIOU. *El catalanisme i la Gran Guerra*. La Magrana i Diputació de Barcelona, Barcelona 1988, col·l. «Biblioteca dels Clàssics del Nacionalisme Català», núm. 21.
- [10] Maximiliano FUENTES CODERA. *El campo de fuerzas europeo en Cataluña. Eugenio d'Ors en los primeros años de la Gran Guerra*. Pagès, Lleida 2009. Cal recordar que el concepte de «guerra civil europea» seria adoptat per Ernst Nolte després de la Segona Guerra Mundial i renovat totalment per Enzo Traverso al seu llibre *À feu et à sang. De la guerre civil européenne 1914-1945*. Stock, París 2007.
- [11] E. CORTADE. *Catalunya i la Gran Guerra*. Rafael Dalmau, Barcelona 1969, col·l. «Episodis de la Història», núm. 125.
- [12] David MARTÍNEZ FIOU. *Els voluntaris catalans a la Gran Guerra (1914-1918)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1991.
- [13] Albert BALCELLS. *El projecte d'autonomia de la Mancomunitat de Catalunya del 1919 i el seu context històric*. Parlament de Catalunya, Barcelona 2010. Conté versions en anglès i en espanyol.
- [14] Isidre MOLAS. «Federació Democràtica Nacionalista (1919-1923)». *Recerques* (Barcelona), núm. 14 (1983).
- [15] Joan CREXELL. *Origen de la bandera independentista*. El Llamp, Barcelona 1984.
- [16] Joan Carles FERRER PONT. *Nosaltres Sols. La revolta irlandesa, 1910-1923*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 2007.
- [17] Al pròleg d'un fullet de 32 pàgines, escrit per Ramon Negre i Balet a començaments de 1921, *Irlanda, el Batlle de Cork i Catalunya*, deia Rovira i Virgili: «La gran força d'Irlanda està en la intensitat i la difusió extremes de la convicció patriòtica. L'ambient irlandès està saturat de nacionalisme radical [...] Aprenquem, doncs, de la Irlanda heroica d'avui, la lliçó del fortíssim, general i pregon patriotisme. Sense la intensificació i la difusió prèvies del sentiment nacionalista, els sacrificis, individuals o col·lectius serien estèrils.»
- [18] Josep M. ROIG I ROSICH. *La Dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1992.
- [19] Francesc Cambó, que havia desaprovat l'aventura insurreccional de Macià, va escriure un paràgraf ben significatiu sobre la via irlandesa al seu assaig més famós, *Per la concòrdia*, escrit abans de la caiguda de Primo de Rivera, però editat després, el 1930: «Seria possible que a Catalunya, en el moment de pactar-se una avinença [amb Espanya], es produís la mateixa tragèdia d'Irlanda quan el govern britànic anà, lleialment, a la solució del problema irlandès. Si vingués, per desgràcia, aquest cas, cal desitjar que Catalunya, per defensar contra els extremistes catalans la concòrdia lleialment establerta, tingués patriotes de tremp i energia com els que han salvat Irlanda dels perills que li crearen els extremistes irlandesos.» En aquest

- paràgraf, Cambó postula el seu partit, la Lliga Regionalista de Catalunya, com la força cridada a oposar-se a una hipotètica intransigència dels independentistes.
- [20] Xosé M. NÚÑEZ SEIXAS. *Internacionalitzant el nacionalisme. El catalanisme polític i la qüestió de les minories nacionals a Europa (1914-1936)*. Afers, Catarroja 2010.
- [21] Albert BALCELLS. «La Conferència de pau a París (1919). Catalunya i la Societat de Nacions.» *Catalunya i els tractats internacionals*. Eurocongrés 2000, Barcelona 2003, p. 89-112.
- [22] Ricard FAURA. *El complot de Prats de Molló*. El Llamp, Barcelona 1991, p. 29-31.
- [23] Josep CARNER-RIBALTA. *Memòries. De Balaguer a Nova York passant per Moscou i Prats de Molló*. Viena, Barcelona 2009, p. 88-107.
- [24] Giovanni C. CATTINI. *El gran complot. Qui va traïr Macià? La trama italiana*. Ara Llibres, Barcelona 2009.
- [25] Agustí COLOMINES. *La Catalunya rebel: el procés de Francesc Macià i els protagonistes dels fets de Prats de Molló*. Símbol, Barcelona 2003.
- [26] Ramon FABREGAT. *Macià, la seva actuació a l'estranger*. Edicions Catalanes de Mèxic i Xaloc, Mèxic 1956. Segona edició: Lletra Viva, Barcelona 1978.
- [27] Josep CASALS i Ramon ARRUFAT. *Catalunya, poble dissortat*. Barcelona 1933; Jaume MIRAVITLLES. *Ha traït, Macià?* Barcelona 1932.
- [28] El Govern de la Generalitat, presidit per Lluís Companys, després de la mort de Francesc Macià a finals de 1933, es va declarar en rebel·lia, el Sis d'Octubre de 1934, contra el Govern de la República quan hi entraren ministres de la dreta catòlica espanyola, fet que era interpretat com un perill greu per a la República, per a l'autonomia catalana i per a l'aplicació de la llei catalana de contractes de conreu que afavoria els pagesos parcers en una reforma agrària no col·lectivista. Era la primera llei social votada pel parlament català. El Tribunal de Garanties Constitucionals l'havia anul·lat en bloc. Els socialistes espanyols venien amenaçant d'aixecar-se si entrava al Govern una dreta que no havia votat la Constitució de 1931. La vaga general declarada pels socialistes fou violenta. El president Companys va capitular al cap de deu hores. El moviment va ser reprimit i comportà la suspensió de l'autonomia de Catalunya, un retrocés de la legislació social i el trauma que a Astúries s'havia produït un veritable assaig de guerra civil. La desestabilització de la República resultà molt difícil de reparar. Però no va estar ni justificat ni fou inevitable l'aixecament militar del 18 de juliol de 1936 contra un govern legítim republicà, després de la reactivació de la reforma agrària i del restabliment del Govern Companys i de l'autonomia catalana. Dins Esquerra Republicana de Catalunya, el partit de Lluís Companys, la responsabilitat de la revolta de 1934 i del seu fracàs es descarregà damunt la fracció d'Estat Català, de manera que la major part dels militants d'aquesta es veieren obligats a deixar ERC. En realitat, la responsabilitat política era de tot el partit i dels seus aliats. Així finalitzà la tensió existent dins el partit majoritari català des de la seva fundació entre els qui procedien de l'autonomisme republicà i els qui venien de l'independentisme.
- [29] Albert BALCELLS i Genís SAMPER. *L'escoltisme català, 1911-1978*. Barcanova, Barcelona 1993.
- [30] Lluís DURAN. *Intel·ligència i caràcter. Palestra i la formació dels joves (1928-1939)*. Afers, Catarroja 2007.
- [31] Àngel PESTAÑA. *Trayectoria sindicalista*. Pròleg d'Antonio Elorza. Tebas, Madrid 1974, p. 441-493.
- [32] Pelai PAGÈS. *Andreu Nin: su evolución política (1911-1937)*. Zero, Barcelona 1975; Andreu NIN. *Socialisme i nacionalisme, 1912-1934: escrits republicans, socialistes i comunistes*. A cura de Pelai Pagès. La Magrana i Diputació de Barcelona, Barcelona 1985, col·l. «Biblioteca dels Clàssics del Nacionalisme Català», núm. 11.
- [33] Martí JORDÀ. *El referent nacional del marxisme català, fi del segle XIX-1924*. Girona 1997.
- [34] Albert BALCELLS. *Marxismo y catalanismo 1930-1936*. Cuadernos Anagrama, Barcelona 1977.
- [35] Martí JORDÀ. *Les idees d'emancipació nacional dels partits marxistes catalans (1924-1979)*. Girona 2000.
- [36] Albert BALCELLS. *Rafael Campalans, socialisme català*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1985.
- [37] Josep PUIGSECH. *Nosaltres, els comunistes catalans. El PSUC i la Internacional Comunista durant la Guerra Civil*. Eumo, Vic 2001.
- [38] Al llibre de Rovira i Virgili *Defensa de la democràcia*, editat el 1930, el comunisme soviètic i el feixisme italià apareixen com els dos enemics de la democràcia liberal, l'única autèntica i vàlida per a l'autor. Fins i tot Rovira i Virgili considerava aleshores el comunisme soviètic més antiliberal que el feixisme italià. Remarcava que la democràcia no consisteix només en el govern d'acord amb la majoria, sinó també en el respecte al pluralisme, en la convivència i en la garantia eficient dels drets dels individus. «L'absolutisme majoritari és, en el fons, una dictadura», diu Rovira i Virgili. Aquest llibre, que conserva actualitat, ha estat reeditat el 2010 per Pòrtic a càrrec del Memorial Democràtic de Catalunya.
- [39] Antoni ROVIRA i VIRGILI. *Viatge a la URSS*. Pròleg de Joaquim Molas. Edicions 62, Barcelona 1968, col·l. «Antologia Catalana», núm. 43, p. 58.
- [40] Hélène CARRÈRE D'ENCAUSSE. *Le gran défi: bolcheviks et nations: 1917-1930*. Flammarion, París 1987. De la mateixa autora: *El triunfo de las nacionalidades: el fin del imperio soviético*. Rialp, Madrid 1991.
- [41] El Partit Socialista d'Alliberament Nacional dels Països Catalans (PSAN), format el 1969 arran d'una escissió marxitzant del Front Nacional de Catalunya, declarava que la Unió Soviètica era una fita històrica en la formació de les nacionalitats en curs, malgrat «l'existència d'un evident imperialisme rus i d'alguns genocidis». *Document d'estudi i de discussió número 1*, PSAN, punt 32. Resulta significatiu aquest judici, atès que el PSAN volia distanciar-se del comunisme oficial. Sorpren el crèdit atorgat al federalisme de l'URSS després de la invasió soviètica de Txecoslovàquia el maig de 1968, una invasió

condemnada fins i tot per l'eurocomunisme italià, posició que va ser seguida pel comunisme espanyol. Rafael Ribó, l'any 1977, des dels rengles del PSUC, reconeixia que la major part de les tesis marxistes del fet nacional havien estat purament estratègiques i no se n'havia fet un aprofundiment dialèctic, alhora que era un tema que s'ha-

via considerat extern al moviment revolucionari, i havia estat tractat com a tal, com si els comunistes no tinguessin identitat nacional. La subordinació de l'emancipació nacional a la revolució socialista havia estat total. Pròleg a l'edició de l'assaig de STALIN, *El marxismo y la cuestión nacional*, Anagrama, Barcelona 1977.

NOTA BIOGRÀFICA

Albert Balcells és membre de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, de la qual ha estat president, i és catedràtic emèrit d'Història Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona. Té la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya i la Medalla Narcís Monturiol al mèrit científic. El seu primer llibre va ser *El sindicalisme a Barcelona, 1916-1923* (1965). És coautor i director de la *Història de l'Institut d'Estudis Catalans* (2003-2006). Una quarantena de títols seus figuren a la Biblioteca del Congrés dels Estats Units. Els seus darrers llibres són *Llocs de memòria dels catalans* (2008), que rebé el Premi Carles Rahola de la Fundació Prudenci Bertrana; *El pistolerisme. Barcelona 1917-1923* (2009); *El projecte d'autonomia de la Mancomunitat de Catalunya del 1919 i el seu context històric* (2010), i, finalment, *Els Estudis Universitaris Catalans, 1903-1985. Per una Universitat Catalana* (2011). Albert Balcells dirigeix *Catalan Historical Review*. També és director i un dels redactors de la més recent *Historia de Cataluña* publicada en espanyol i a Madrid el 2006.